

MANIFEST IJSSELMEER 2072

IJsselmeervereniging
1972 - 2022

De dilemma's van het IJsselmeergebied

Door de aanleg van de Afsluitdijk en de inpolderingen is in de loop van de 20e eeuw de voormalige Zuiderzee omgevormd tot het IJsselmeergebied. Een gebied dat de grote meren IJsselmeer, Markermeer/IJmeer en de Randmeren en nieuwe polders omvat. Om de komende vijftig jaar goed aan een mooi en robuust gebied te bouwen, moeten we met elkaar in gesprek over hoe wij het IJsselmeer willen inrichten. Met dit manifest openen wij de discussie over een aantal voor ons relevante dilemma's.

WE MOETEN MET ELKAAR IN GESPREK OM SAMEN TE BOUWEN AAN EEN MOOI EN ROBUUST IJSSELMEERGEBIED

Vanwege het ontstaan van het IJsselmeergebied is het een onnatuurlijk gebied geworden. Voorheen was het gebied een estuarium met natuurlijke overgangen tussen zout en zoet water en natuurlijke overgangen tussen land en water. Door de Afsluitdijk en de aanleg van de polders is dit natuurlijke verdwenen. Er is een gebied ontstaan met grote zoete meren en veel harde oevers, zonder de natuurlijke overgangen tussen zout en zoet en tussen land en water. Maar ook het peilbeleid van de meren werkt tegen de natuur in en er zijn te weinig ondiepe oevers. Beide zorgen ervoor, dat riet en dergelijke niet meer groeit in het gebied.

De negatieve effecten worden nog eens versterkt door de compartimentering. Hierdoor is de uitwisseling tussen de meren te gering, ook voor vissen. Dit alles zorgt voor ecologische problemen waardoor de staat van instandhouding van de natuur in het gebied slecht is. Daarbij komt dat de waterkwaliteit ook niet op orde is, vooral in het Markermeer en de Randmeren.

Zoetwatervoorziening

Voor de zoetwatervoorziening van een groot deel van Nederland is het IJsselmeergebied onmisbaar. Voor drinkwater in Noord-Holland, maar ook voor de waterschappen in Noord-Nederland die het water gebruiken voor bestrijding van droogte en verzilting. Klimaatverandering verergert de problemen van het IJsselmeergebied. Er komen langere droge periodes en de toevoer van zoet water via de IJssel neemt in die droge periodes af.

Bedreigingen

Naast acties om de natuur in het IJsselmeergebied te verbeteren, zoals in het kader van het Programma Aanpak Grote Wateren (PAGW) of de aanleg van de vismigratierivier, zijn er ook bedreigingen. Behoeftte aan ruimte voor woningen en industrie doet nieuwe aanslagen op het gebied. Evenals de energietransitie die ruimte vraagt voor onder andere windmolens en zonneparken. Bij dit alles zijn er ook andere vormen van gebruik, zoals voor recreatie, toerisme en scheepvaart. Dit alles leidt tot veranderingen in of aantastingen van het unieke landschap van wereldklasse, dat het IJsselmeergebied ook is.

Keuzes bij dilemma's

Alle functies en het gebruik van het IJsselmeergebied leiden, zeker in samenhang met klimaatverandering, tot dilemma's en dwingt tot keuzes voor gebruikers en overheden.

Wij, als 50-jaar bestaande IJsselmeervereniging, schetsen in dit manifest de belangrijkste dilemma's voor natuur, landschap en het gebruik van het gebied en onze keuzes daarin.

WATERSYSTEEM & NATUUR

Een groot deel van Nederland is sterk afhankelijk van het zoete water van het IJsselmeergebied: voor drinkwater (Noord-Holland) en voor de zoetwatervoorziening van de waterschappen. Die afhankelijkheid neemt door klimaatverandering verder toe. Bij toenemende kans op lange droge periodes dreigt er vaker een tekort. In de afgelopen droge jaren is gebleken dat die voorraad niet altijd toereikend is, omdat juist in die droge periodes de aanvoer van zoet water door de IJssel laag is (terwijl de verdamping dan natuurlijk groot is). In de toekomst zal dat verergeren, omdat de Rijn door het verdwijnen van de gletsjers in de Alpen nog meer een regenrivier wordt. 'De natuurlijke dynamiek is aan banden gelegd met een keurslijf van dijken, dammen, stuwen, diepe vaargeulen, pompen en gemalen'. (Bron: Natuur-winstplan, 2021).

De Afsluitdijk.

Problemen

Oplossingen voor bovengenoemde problemen stuiten op bezwaren. De zoetwatervoorraad kan vergroot worden door verhoging van het peil, maar dat heeft nadelige effecten op de (oever)natuur. Eilanden voor natuurontwikkeling verminderen de voorraad. Vergroting van de afvoer van de IJssel gaat ten koste van de Waal en de Rijn. Het levert bij hoogwater problemen op bij Kampen en Zwolle en vermindert de verziltingsbestrijding via de Nieuwe Waterweg.

Door de dammen, zoals Afsluitdijk en Houtribdijk en de afsluiting van delen van de Randmeren van de rest van het gebied, zijn natuurlijke overgangen tussen die compartimenten en de Waddenzee beperkt. Dit heeft negatieve gevolgen voor de waterkwaliteit en de onderwaternatuur. Vismigratie is op alle fronten beperkt. Niet alleen tussen de Waddenzee en het IJsselmeer, maar ook verder naar het Markermeer door de Houtribdijk en naar het achterland.

Natuurlijk peilbeleid

Door het onnatuurlijke peilbeleid in het IJsselmeergebied, de harde randen door de dammen en inpolderingen gecombineerd met de compartimentering en het daardoor ontbreken van natuurlijkere overgangen tussen land en water, is de staat van instandhouding van de natuurwaarden niet goed. De nog aanwezige min of meer natuurlijke overgangen, zoals bijvoorbeeld bij Enkhuizen en Hindeloopen, worden bedreigd door de ontwikkeling van huisjesparken. Een natuurlijker peilbeleid waarbij in de loop van het winterseizoen het peil toeneemt en in de loop van de zomer weer afneemt, is voor de natuur onmisbaar. Beter vasthouden van het eigen water door de waterschappen is noodzakelijk. Zo ontstaat er meer ruimte voor een natuurlijker peilbeheer in het IJsselmeergebied. Dit heeft positieve gevolgen voor zowel de natuur in het IJsselmeergebied als in de gebieden beheerd door de waterschappen.

Natuur

De Nederlandse Delta – en dus ook het IJsselmeergebied – is cruciaal voor veel soorten. Onze grote wateren liggen op de kruising van de grote internationale flyways en swimways. Als de natuurkwaliteit hier achteruitgaat, heeft dat gevolgen voor de biodiversiteit. Hier en op wereldschaal. Denk daarbij aan trekkende vissen (paling, zalm, fint, prikken, spiering) en trekvogels. Mede daarom is het urgent om de natuurwaarden van het IJsselmeergebied te beschermen en te verbeteren.

Alle wateren in het IJsselmeergebied zijn aangewezen als Natura 2000-gebied en behoren tot het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Dat betekent dat dit gebied tot onze topnatuur behoort en ook als zodanig dient te worden behandeld. Het behoud en herstel van deze topnatuur behoort tot een van de negentien nationale belangen, zoals omschreven in de Nationale Omgevingsvisie (NOVI).

Slib

Het Markermeer heeft daarnaast nog een probleem met slib en overmatige groei van waterplanten in de ondiepere delen. Mede door de afsluiting van het IJsselmeer heeft het slib zich in en op de bodem verzameld. In onstuimige omstandigheden (wind) wervelt dit op, waardoor het water vertroebelt. Dit heeft nadelen voor vissen en vogelsoorten die afhankelijk zijn van vis of bodemleven. De Marker Wadden zouden, door het opslaan van slib, voor verbetering moeten zorgen. Onderzoek daarnaar geeft echter nog geen duidelijkheid. Verdere uitbreiding is dan alleen aan de orde als het ook echt beter helpt dan de aanleg van geleidelijke overgangen langs de harde dijken. Van de waterplanten is nog niet duidelijk of dit een successiestadium is of iets blijvends. In het eerste geval is het een kwestie van afwachten tot het vanzelf over gaat. In het tweede geval kan gezocht worden naar maatregelen in het gebied om die overmatige groei tegen te gaan.

De projecten van de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) om meer ondiepe zones te realiseren zijn goede ontwikkelingen. Daarbij moet voorkomen worden dat deze projecten leiden tot nieuwe aanslagen op de bergingscapaciteit door de aanleg van nieuwe eilanden. Beter is het om ondiepe oeverzones te creëren. Dit verzacht de harde overgangen van water naar land en valt te combineren met achteroevers.

Visstand

De visstand in het IJsselmeergebied is slecht. Verbeteringen zijn dringend noodzakelijk. Niet alleen door het beperken van de visserij, maar ook door het verbeteren van de leefsituatie voor vissen. Een verbeterd peilbeleid en de aanleg van ondiepe zones dragen bij aan die verbetering. Maar ook verbeteringen van de vismigratie, zoals door de vismigratierivier en het spuieregim bij de Afsluitdijk, tussen het IJsselmeer en Markermeer (met een open Houtribdijk) en de Randmeren en tussen deze meren en het verdere achterland. Dat kan bijvoorbeeld door het ontwikkelen van achteroevers en vismigratievoorzieningen bij dijken en gemalen.

Waterkwaliteit

De waterkwaliteit in het IJsselmeergebied schiet te kort, vooral in het Markermeer en delen van de Randmeren. De chemische

belasting, onder andere van fosfaat en stikstof, is nog veel te hoog. Vooral door de landbouw in het heden en verleden. Verbetering van de ecologische omstandigheden zijn, naast vermindering van de chemische belasting van het water, verplicht op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Ook omdat de biologische kwaliteit van het water daar onderdeel van uitmaakt.

Waterplanten

In de ondiepe delen van het Markermeer komt overmatige waterplantengroei voor. Daar heeft vooral de recreatievaart last van. De waterplanten zijn daarentegen wel biotopen voor de ontwikkeling van onderwaternatuur. Het is nog niet duidelijk of die waterplanten een tijdelijk verschijnsel zijn als deel van de successiestadia van het Markermeer of dat dit in een dergelijk ondiep zoetwatermeer een permanent verschijnsel blijft.

Peilverhoging

In Rijksdocumenten staan voorstellen om het peil van (alleen) het IJsselmeer na 2050 te verhogen in verband met klimaatverandering en zeespiegelstijging. Dat heeft voordelen voor het spuien van het IJsselwater naar de Waddenzee, maar heeft grote nadelen voor zowel natuur als landschap. Het leidt tot extra dijkverhogingen en vaker overstromingen van het voorland, waar vaak vogels broeden. Zelfs de zeer beperkte verhoging van het peil in het IJsselmeer vanaf 2019 leidt tot nadelen voor vogels langs de Friese kust die moeten worden gecompenseerd. Bovendien wordt het dan lastiger om de natuurlijke verbindingen tussen IJsselmeer en de overige meren in stand te houden of verder te ontwikkelen.

Dilemma's en keuzes

WATERSYSTEEM

Onze keuze

1. **Verbeteren dynamiek met een opening in de Houtribdijk, natuurlijk peil (uitzakkend in de zomer, oplopend in de winter), vismigratievoorzieningen, vooroevers en achteroevers met betere waterkwaliteit en rietgroei en kwalitatief betere natuur.**

Daarvoor is het nodig dat er nog meer pompen in de Afsluitdijk komen omdat de zeespiegel stijgt. Ook is het nodig, dat de waterschappen rond het IJsselmeergebied minder afhankelijk worden van het zoete IJsselmeerwater. Het peil van het IJsselmeer verandert niet wezenlijk, waardoor de dijken rond het IJsselmeer niet extra verhoogd worden.

2. **Verhogen van het peil van het IJsselmeer (bij gelijkblijvend peil Markermeer).** Dit maakt spuien op de Waddenzee ook bij een stijgende zeespiegel gemakkelijker. Gevolgen voor de vismigratierivier zijn onduidelijk. Een open Houtribdijk is onmogelijk gemaakt door het peilverschil tussen IJsselmeer en Markermeer. Het kan ook niet zonder extra verhoging van de historische dijken rond het IJsselmeer.

NATUUR

Onze keuze

1. **Natuur op basis van een robuust, veerkrachtig ecosysteem gebaseerd op de dynamiek van het IJsselmeergebied en een sterk verbeterde waterkwaliteit en gebaseerd op een ecologische visie voor het geheel van IJsselmeer, Markermeer en Randmeren.**

Dat maakt de natuur levensvatbaarder waardoor bepaalde doelen voor Natura 2000 meer dan bereikt zullen worden. Enige aanpassing van sommige andere doelen voor Natura 2000 zal waarschijnlijk onvermijdelijk zijn.

2. **Vasthouden aan de doelen van Natura 2000 en de maatregelen voor natuurverbetering baseren op die Natura 2000-doelen.**

In de praktijk zullen door het ontbreken van een levensvatbaar ecosysteem verschillende doelen voor Natura 2000 onhaalbaar blijken.

NATUUREILANDEN

Het open IJsselmeergebied kent inmiddels minstens zeven natuur-eilanden: de Kreupel bij Enkhuizen, de Hoeckelingsdam bij Durgerdam en vijf (straks zeven) eilanden van de Markerwadden. Ook in de Randmeren ligt een aantal aangelegde eilanden. Door hun vaak vrijwel complete begroeiing worden ze echter vooral als recreatie-eilanden beschouwd.

Over de bijdrage van de natuureilanden aan het zeer noodzakelijke herstel van de natuur is nog veel te weinig bekend. Zeker om te kunnen beoordelen of nog (veel) meer eilanden een wezenlijke bijdrage aan het natuurherstel kunnen leveren. Voor de Markerwadden is dankzij het onderzoek collectief KIMA goed onderzoek verricht dat eind 2022 tot een eerste evaluatie kan leiden.

Dilemma's en keuzes

NATUUREILANDEN

Onze keuze

1. **Er komen niet meer eilanden in het IJsselmeergebied, omdat we landschappelijk gezien het behoud van het open water en het behoud van de zoetwatervoorraad essentieel vinden.**

De vergroeningsprojecten rond de dijken en kusten, de verbetering van de waterkwaliteit en de huidige Marker Wadden geven voor het komende decennium voldoende boost aan de natuur. De kosten voor het in stand houden van de al bestaande eilanden moeten gedekt worden.

2. **Meer (natuur)eilanden op de voorwaarden van een evaluatie van de Marker Wadden ten aanzien van het binden van slib en de natuurwinst, een ecologische visie op en een landschapsplan voor het gehele gebied.**

GEEN NIEUWE EILANDEN IN HET IJSELMEERGEBIED, VOOR BEHOUD OPEN WATER EN ZOETWATERVORRAAD

Uitbreidingsplannen

Maar natuurlijk is er meer tijd nodig. De eerste vijf jaar zeggen te weinig om snel door te gaan met dit avontuur. Toch worden er uitbreidingsplannen gepresenteerd en zelfs opgenomen in het Rijksprogramma voor de Grote Wateren (PAGW). Natuurmonumenten beoogt de Marker Wadden verder te ontwikkelen van 1000 hectare nu naar 2500 hectare rond 2030 en 10.000 hectare in 2050.

Een afgeronde goede evaluatie met een goed debat daarover is essentieel om te kunnen beoordelen of meer eilanden echt zin hebben voor het binden van slib en voor een robuuste natte natuur. Daarbij hoort dan ook het opstellen van een totale ecologische visie voor het Markermeer en het IJsselmeer. Daarvoor ontbreekt nu een goed beoordelingskader.

Een goed landschapsplan voor het Markermeer is nodig om te voorkomen dat we een situatie krijgen zoals bij de transportcentra en datacentra op de wal; een wildgroei van eilanden, die ons in feite de Markerwaard "inrommelt". Eilanden mogen zich niet (ook) ontwikkelen als toeristische trekpleisters, met bebouwing en kleine watersport die de habitat van de vogels en vissen verstoort. De aanleg mag in ieder geval niet plaatsvinden met vervuild slib.

Deze groep eilanden is niet de enige waarover gesproken wordt! Forse druk wordt uitgeoefend om ook te komen tot een zwerm zonneatollen of andere vormen van zon op water. In de recente recreatiestudie staan recreatie-eilanden op de kaart en anderen dromen weer van wooneilanden bij Almere.

De Marker Wadden. ©Vista

LANDSCHAP VAN WERELDKLASSE

DE TIEN GOUDEN REGELS VOOR RUIMTELIJKE ONTWIKKELING van Frits Palmboom

1. Maak het rondje IJsselmeer compleet.
2. Benader de kust niet als een lijn maar als een zone.
3. Respecteer en versterk de opeenvolging van baaien en kappen.
4. Koester en versterk het verschil tussen strakke en grillige kusten.
5. Verdedig de grootste open maten in het gebied.
6. Intensiveer de verbindingen tussen het water en het achterland.
7. Speel in op de diversiteit van het (onder)waterlandschap.
8. Buit de diversiteit van het achterland uit.
9. Verfijn het netwerk van verbindingen, te land en te water.
10. Voeg een paar nieuwe krachtige trekkers toe.

“Landschap van Wereldklasse” wordt als ambitie genoemd in de meeste beleidsstukken voor het IJsselmeergebied en ook in recent ontwikkelde visies voor de metropool regio Amsterdam – Almere (MRA) en de Amsterdam Bay Area (ABA). Het klinkt mooi, maar wat zijn de criteria voor een landschap van wereldklasse? Zonder harde criteria is het landschap het eerste dat sneuvelt in de politieke afwegingen en kosten-baten analyses.

Er is nu een ‘gat’ in de regelgeving voor het landschap. Om de kwaliteit van het landschap en de leefomgeving te beschermen zijn er genoeg rapporten te vinden, met prachtige beschrijvingen van de ‘parels’ en van de cultuurhistorische en archeologische schatten. Anders dan voor de natuur hebben deze echter geen enkele rechtsgeldige basis.

Landschapsbescherming

Voor het Natuur Netwerk Nederland (NNN) – de vroegere Europese Ecologische Hoofdstructuur (EHS) – moeten de provincies de wezenlijke kenmerken en waarden beschrijven. Die beschrijving is het toetsingscriterium voor de effecten van activiteiten in het NNN op het nationaal niveau van het Rijk.

Voor de grote wateren, zoals het IJsselmeergebied, is er echter geen enkele overheid aangewezen om de wezenlijke kenmerken en waarden van het landschap aan te wijzen. De landschapsbescherming hangt in de lucht. Het is de vraag of windpark Fryslân en windpark Blauw – die recht op de lange zichtlijnen en vogeltrekroutes staan, er dan hadden kunnen komen. Toch staat in het NOVI, de Nationale Omgevingsvisie, dat het IJsselmeergebied een landschap van wereldklasse is en dus beschermd moet worden. Die bescherming is niet geconcretiseerd.

Zonder een juridische basis is het landschap ondanks alle prachtige beschrijvingen en mooie rapporten in feite vogelvrij. Door de decentralisatie van de besluitvorming ligt verrommeling en verloedering op de loer. Overal treffen wij de witte schimmel van huisjesparken aan zoals Europarcs in Uitdam en Enkhuizen. Ook staan in Hindeloopen plannen op stapel.

Dilemma's en keuzes

LANDSCHAP VAN WERELDKLASSE

1. De bescherming van het landschap blijft zoals die nu is op basis van Rijksnota's, zoals de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). De verrommeling en verloedering gaan gewoon door.

2. De bescherming van het landschap krijgt een juridische status op basis van de gouden regels van Palmboom. Hierdoor krijgt de, ook door het Bestuurlijk Platform IJsselmeergebied vastgestelde, bredere benadering van de Handreiking Omgevingskwaliteit bij concrete projecten een goede stevige basis.

Onze keuze

Kwaliteitscriteria

De studie van Frits Palmboom, Het IJsselmeergebied, een ruimtelijk perspectief laat zien dat het wel degelijk mogelijk is goede en bruikbare criteria op te stellen voor de kwaliteit van het landschap. De tien gouden regels die hij op basis van zijn onderzoek opstelde, zijn gebruikt in de Handreiking van de Gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050. Hun aanbevelingen zijn daar mede op gebaseerd. De Handreiking is inmiddels vastgesteld door het Bestuurlijk Platform IJsselmeergebied, het zogeheten BPIJ, waarin provincies, gemeentes en waterschappen van het IJsselmeergebied samenwerken.

De gehele benadering van de Handreiking Omgevingskwaliteit gaat ook over ecologie, water en cultuurhistorie.

De belangrijkste toetsmomenten voor het landschap daaruit zijn:

- Verdedig de grootste open maten in het gebied.
 - Koester bestaande iconen en voeg nieuwe toe.
 - Bij iedere ontwikkeling kwaliteit toevoegen aan het gebied als geheel.
 - Versterk ruimtelijke zonering van rust en drukte.
 - Behoud en versterk de kracht van het gebied, zoals de schaalgrootte van het open water.
 - Behoud duisternis en stilte.
- Deze zijn grotendeels ontleend aan de gouden regels van Frits Palmboom.

ENERGIETRANSITIE

van windturbines tot zonne-eilanden

Nederland loopt ver achter bij de opgave om de opwarming van de aarde af te remmen. De taken die voortkomen uit de klimaatdoelen van Parijs worden nog maar spaarzaam opgepakt. Voor de gebouwde omgeving wordt er nu een plan van aanpak voor (elektrische) energiewinning uit natuurlijke en hernieuwbare bronnen gemaakt. Ook op warmte wordt gestudeerd.

Energietransitie

Het zoeken naar mogelijkheden voor wind- en zonne-energie gaat via een regionale aanpak. Om de inventarisatie van de mogelijkheden te organiseren zijn dertig zogenaamde RES (Regionale Energiestrategie) regio's gevormd. Overigens zonder wettelijke basis. Dus alleen gemeenten en provincies kunnen besluiten nemen. In feite zonder landelijke sturing, zoals die wel bestond bij de eerdere exercitie voor het plaatsen van windmolens. Daardoor is er eigenlijk ook geen zicht op de grootte van de vraag naar energie waar deze operatie in moet voorzien. Het plotseling opduiken van een groot aantal datacentra in Flevoland en de Wieringermeer, die onze zwaar gesubsidieerde groene energie opslurpen, zou het beeld bijvoorbeeld wel eens drastisch kunnen verstoren. Ook is er geen afweging voorzien tussen meer windturbines op land, met vaak veel landschapspijn als gevolg en meer windturbines op zee, waar het ook vaker en harder waait.

ZONNEVELDEN HOREN NIET IN HET IJSSELMEER EN HET MARKERMEER

Oplossingen klimaatcrisis

Onze stellige overtuiging is dat oplossingen in Nederland voor de klimaatcrisis alleen mogelijk zijn zonder verdere aantasting van het IJsselmeergebied. Dit gebied is al in de loop van de tijd te veel aangetast (landschapspijn!) door de plaatsing van windturbines. Ons grootste open meer van Europa, dat ook dé zoetwatervoorziening van Nederland is, komt al in gevaar met het steeds meer creëren van eilandjes zoals de Marker Wadden door Natuurmonumenten. De energietransitie zou dan ook gebaseerd moeten zijn op het optimaal benutten van de grote mogelijkheden op de Noordzee en ook uitgaan van een besparingsprogramma. Anders is straks het IJsselmeergebied (nog verder) verpest, maar roken de schoorstenen op de Maasvlakte nog rustig door, blijft de intensieve veehouderij CO₂ uitstoten en vliegt de KLM weer rustig verder.

Wind

De IJsselmeervereniging ziet dan ook geen nieuwe mogelijkheden voor windenergie in het IJsselmeergebied. Het is een beschermd natuurgebied, vooral voor vogels. Bovendien wordt een groot deel van de nationale windopgave op land hier op dit moment al gerealiseerd. Om een groot deel van het IJsselmeer staat al een hek van windturbines. Dus geen turbinepark bij de Nes, in het IJmeer of in het IJsselmeer!

Zon

Voor zonne-energie geldt in feite hetzelfde. "Zonnevelden" horen niet in het IJsselmeer en het Markermeer. Al was het maar omdat vanwege veiligheid ze alleen op eilanden denkbaar zijn. Wij pleiten ervoor veel serieuzer te zoeken naar mogelijkheden op daken, dijken en langs wegen. Experimenten met kleinschalige aantallen zonnepanelen kunnen alleen plaatsvinden na toetsing aan Natura 2000 en moeten gekoppeld worden aan een zorgvuldig monitoringsonderzoek. Daarbij kan de mogelijkheid windmolenparken te combineren met zonnevelden wellicht als minst slechte mogelijkheid ook onderzoekwaardig zijn.

Dilemma's en keuzes

ENERGIETRANSITIE

Onze keuze

1. Geen zonne-atollen op het water.
2. Zonne-energie is alleen mogelijk in combinatie met en bij de bestaande windturbineparken passend binnen de doelen van Natura 2000.

VERSTEDELIJKING

rond het Ymeer

De laatste decennia van de vorige eeuw en rond 2000 waren er volop plannen om in de expansieve verstedelijking rond Amsterdam ook gebruik te maken van de mogelijkheden van bouwen "op" het water. IJburg, waaraan nog steeds gebouwd wordt, is daarvan het duidelijkste bewijs. Maar ook Almere lanceerde plannen voor een nieuwe wijk in het water. Serieuze plannen werden gemaakt voor een brug over het IJmeer, die Almere en Amsterdam direct zou verbinden. Ook werden wilde plannen gelanceerd voor een stad als Dubai, bijvoorbeeld in het Markermeer. De Markerwaard, maar dan niet voor landbouw, maar voor een nieuwe stad is ook recent nog genoemd.

Amsterdam Bay Area

Dit alles luidde 10 jaar geleden toen de regering besloot de oude verbinding Amsterdam-Almere op te waarderen en Almere binnendijks verder ging met bouwen. Bovendien hebben zowel Amsterdam als Almere recent uitgesproken dat zij vooral gaan inzetten op verdichting (woontorens) binnen de bestaande stad. Dat is recent bevestigd in de ontwikkelstrategie voor Amsterdam Bay Area. Het toekomstige Blauwe hart van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Daarin staat: "Het is de plek waar duizenden mensen gaan wonen, werken en recreëren. Daarmee krijgt het ecologisch systeem van het IJmeer een forse impuls en langs de kusten ontstaan nieuwe landschappen van formaat. Almere ontwikkelt met Almere Pampus volledig binnendijks een circulaire woon-/werkwijk voor 25.000 woningen. Tezamen met een groot strand en een binnendijks plangebied."

Verstedelijking

Hopelijk betekent dit zicht op een integraal dijklandschap met goede overgangen naar de onderwaternatuur en naar de binnendijkse natte natuur en een goede verweving van menselijke en ecologische belangen. Maar hoe staat het dan met het oude compromis om meer ruimte te maken voor verstedelijking in het zuiden, als in het noorden van het Markermeer een forse boost aan de natuur zou zijn gegeven? Dat lijkt nu meer iets voor de periode 2030-2050. Waakzaamheid blijft waarschijnlijk geboden. De IJmeer-verbinding voor OV is een belangrijk onderdeel van de ideeën. In aansluiting bij de regionale Klankbord pleiten ook wij ervoor deze niet via een brug maar ondergronds uit te voeren. Vanwege het landschap en de nautische aspecten. Wij zijn zeer beducht voor langdurige verstoring van het milieu door de bouwwerkzaamheden en hebben daarom een voorkeur voor eventueel opwaarderen van de bestaande verbindingen.

Dilemma's en keuzes

VERSTEDELIJKING ROND HET IJMEER

Onze keuze ↘

- 1. Ook in een gebied met dynamische verstedelijking moet de grens tussen land en water hard zijn.** Met de voltooiing van IJburg stopt dan de benutting van het water voor verstedelijking. Geen recreatie- of wooneilanden, maar wel met faciliteiten voor de kleine watersport en de oeverrecreatie. Waarbij overigens nog zeer onzeker is wat Amsterdam/Almere met zijn zeer gemêleerde bevolking aan wensen zou hebben voor oeverrecreatie en kleine watersport.
- 2. Het IJmeer is door de bouw van IJburg toch al in de stedelijke ruimte getrokken en dit proces zal zich geleidelijk aan doorzetten. Hierdoor komen ontwikkelingen rond de oevers hoog op de agenda te staan.** Recreatie zeker, wellicht ook wonen. Maar in de vorm van brede dijklandschappen met een symbiose tussen natuurlijke dynamiek en menselijk gebruik. Hoge landschappelijke, ecologische en stedenbouwkundige kwaliteit en goede governance (zie de les van Enkhuizerzand) is dan nodig. De aanleg van recreatie- of wooneilanden zal ooit wellicht een heftig discussiepunt worden, want het gebied verandert daardoor wezenlijk van karakter. Van openheid met mooie zichtlijnen naar beslotenheid en kleinschaligheid. Wij vinden dit zeer ongewenst, maar voorlopig zit dit gelukkig niet in het concept.

ZANDWINNING

Ysselmeer/Markermeer

Zandwinning vindt nu het meeste plaats in het rivierengebied, de provincies Limburg, Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel. Hier is het zand het meest geschikt voor metselspecie en beton. De provincies zijn steeds terughoudender geworden met het afgeven van vergunningen vanwege de nadelige gevolgen voor natuur en landschap.

De zandwinners kijken steeds meer naar nieuwe zandwinlocaties, zoals het IJsselmeergebied. Uiteraard is uit zee ook zand te winnen, maar hierin zit zout dat moet worden verwijderd.

Geen centrale regie

Zand gebruiken voor de bouw en de aanleg van civiele werken past niet in de ambitie voor een circulaire economie. Bovendien veroorzaakt het gebruik van cement en beton een forse uitstoot van CO2 (wereldwijd 6-7%) en moet het gebruik ook om die reden worden teruggedrongen. De behoefte aan zand op de langere termijn, rekening houdend met het terugdringen vanwege CO2-uitstoot, is onbekend.

Vanaf het begin van deze eeuw heeft de rijksoverheid de regie over de zandwinning losgelaten en de keuze van plaats en hoeveelheid te winnen zand 'aan de markt' overgelaten. Rijkswaterstaat moet altijd nog wel een ontgrondingsvergunning afgeven (en heeft daardoor als grootverbruiker een dubbelrol). Omdat de meren in het IJsselmeergebied ook Natura 2000-gebied zijn, moet in de meeste gevallen een provincie ook een natuurvergunning afgeven.

IJsselmeer/Markermeer

Van oudsher wordt er in het IJsselmeergebied zand gewonnen. In de meeste gevallen in combinatie met de verbreding en uitdieping van vaargeulen, vanwege de eis dat zandwinning gecombineerd moet worden met andere functies (multifunctionaliteit). In 2019 ging een plan van zandwinner Smals om 30 jaar zand te winnen uit het IJsselmeer voor de kust van Gaasterland niet door, omdat de gemeenteraad dat tegenhield. Smals en andere zandwinners zijn uitgebreid aan het lobbyen bij overheden en andere organisaties. Zij stellen dat zandwinning in het IJsselmeergebied natuurvriendelijk kan.

Nadelen

Zandwinning in het IJsselmeergebied heeft de volgende nadelen:

- Er ontstaan diepe putten, tot wel 60 meter diep.
- Er ontstaat vertroebeling.
- Er is een risico op extra verzilting door zout grondwater.
- Er is kans op verontreiniging, onder andere zwavel.
- Het gaat tegen de noodzaak in om klimaatvriendelijker en circulair te bouwen.
- Er is aanzienlijke uitstoot van stikstof bij de winning en CO2 bij het gebruik als metsel- of betonzand.
- De verwerking van het zand in fabrieken op eilanden of op de vaste wal.

Vanwege deze nadelen is er voor grootschalige zandwinning in het IJsselmeergebied geen draagvlak bij omwonenden en natuur- en milieuorganisaties.

VOOR GROOTSCHALIGE ZANDWINNING IN HET IJSELMEEREBIED IS GEEN DRAAGVLAK

Gunstige ontwikkelingen voor vis

Er zijn vormen van zandwinning te bedenken die de natuur, waaronder de visstand, ten goede kunnen komen. Zoals de meeste meren en plassen in Nederland is ook het IJsselmeer structuurarm met een vlakke zand-, veen-, en of slibbodem, vrijwel zonder een derde dimensie. Veel vissoorten in open water zoals snoekbaars, baars en paling houden van een structuurrijke bodem met wisselende diepten, oude getijdegeulen en stortstenen taluds. Zowel als foerageergebied als schuil- en verblijfsgebied.

In dit kader lijkt zandwinning, met als doel het creëren van meer reliëf in de vlakke IJsselmeerbodem, de moeite van het onderzoeken waard. Het aanbrenen van verdiepingen beperkt ook de opwarming van water wat weer gunstig is voor zalmachtigen zoals spiering en houting. Voor de aanleg van glooiende oevers bij de harde dijken, om een natuurlijker overgang van land naar water te krijgen, is ook zand nodig, dat het beste uit het gebied zelf kan komen.

Overheidsbeleid

De beleidsregels voor de winning van zand in het IJsselmeergebied zijn in 2022 herzien. De multifunctionaliteit voor de zandwinning is als eis gebleven. Daarna is het Rijk bezig met een beleidsproces voor de relatie tussen zandwinning en natuur en wordt er ook gesproken over een 'onderwaterlandschapsplan'. Natuurlijk moet iedere vorm van zandwinning in het IJsselmeergebied passen binnen de eisen van Natura 2000.

Dilemma's en keuzes

ZANDWINNING IJSELMEER/MARKERMEER

1. Industriële zandwinning voor beton- en metselzand in het IJsselmeergebied is niet toegestaan. Zandwinning kan alleen voor op diepte houden van vaargeulen (op voorwaarde dat dit niet nadelig is voor verzilting) of de ontwikkeling van natuur en het 'onderwaterlandschap' op basis van een ecosysteemvisie voor het IJsselmeergebied.

2. Zandwinning, ook voor beton- en metselzand, moet mogelijk zijn, mits dat past binnen de eisen van Natura 2000 en binnen een langetermijnvisie voor de behoefte aan beton- en metselzand.

←
Onze keuze

SCHEEPVAART EN HAVENS

In vroegere eeuwen waren de verbindingen over water het belangrijkste voor de handel en industrie. Vanaf het ontstaan was de Zuiderzee voor Nederland daarbij een belangrijk knooppunt voor de scheepvaart en handel. Geen scheepvaart zonder havens en zo ontstonden de havens van de Hanzesteden, zoals Amsterdam, Hoorn en Kampen. Amsterdam kreeg later een verbinding met

de Noordzee via het Noordzeekanaal, ook vanwege de verzanding bij Pampus. De bedrijvigheid rond de visserij leverde historische vissersplaatsen op. De voormalige Zuiderzee is daardoor omringd met historische handels- en vissersplaatsen. Bij scheepvaart hoort ook de scheepsbouw, zowel voor de vrachtvaart als voor de visserij.

Kan aangekocht worden

Cultuur-historisch erfgoed

Veel handelsroutes gaan tegenwoordig over land via (spoor)wegen. Desondanks bevat het IJsselmeergebied nog een aantal belangrijke scheepvaartroutes, zoals Amsterdam-Lelystad-Lemmer en zo verder naar Noord-Duitsland. En een aantal routes via de beide sluizencomplexen bij Den Oever en Kornwerderzand in de Afsluitdijk. Ook in de scheepvaart en de visserij heeft er – vooral na de afsluiting van de Zuiderzee en daardoor het ontstaan van het huidige zoete merengebied – een schaalvergroting plaatsgevonden, waardoor de oudere scheepstypen niet meer voor hun oorspronkelijke doel gebruikt worden. Die historische schepen, zowel voor vrachtvervoer als visserij, vormen nu de chartervaart of zijn in gebruik als jacht. Het behoud van dit erfgoed is noodzakelijk als wezenlijk onderdeel van de cultuurhistorie van de Zuiderzee/het IJsselmeergebied.

Jachthavens

Veel van de voormalige havens in het IJsselmeergebied hebben een nieuwe rol gekregen als jachthavens. Zie daarvoor het aparte hoofdstuk over recreatie. Maar er zijn ook havens bijgekomen, soms gecombineerd met de aanleg van de polders. Ook de bouw van mega-jachten heeft behoefte aan grotere havenfaciliteiten, zoals Oude Zeug en Makkum. Voor de containervaart zijn er ook containerterminals aangelegd, zoals ten noorden van Lelystad.

Vaargeulen en sluizen

Grotere schepen leiden ook tot een behoefte aan diepere en bredere vaargeulen en grotere sluizen. Er zijn plannen om de sluis bij Kornwerderzand aanmerkelijk te vergroten en de vaargeulen daarop aan te passen voor de bouw van nog grotere mega-jachten. Daarmee dreigen we in een spiraal te komen: nog grotere werven voor die jachten met nadelen voor het landschap en natuur. Bovendien blijkt dat het verdiepen van de vaargeulen in het IJsselmeer de verzilting via de Afsluitdijk bevordert en dat houdt het gevaar in zich dat het IJsselmeerwater niet meer geschikt is voor drinkwater en voor de waterschappen. Uitbreiding en verdieping van vaargeulen levert ook zand op. Daarover gaat een apart

hoofdstuk zandwinning. Vergroting van de sluis bij Kornwerderzand betekent ook, dat de historische sluis, die aangelegd is bij de bouw van de Afsluitdijk in 1932, verloren gaat.

Visserij

Alhoewel de meeste Urker vissersschepen varen en vissen op de Noordzee en verder, is op Urk zelf nog steeds veel aan de visserij gerelateerde activiteit en scheepsbouw. Zoveel zelfs, dat de ruimte in de Urker havens te klein is. Om die reden willen de gemeente en de provincie een extra haven bouwen langs de dijk ten oosten van Urk. Vanwege de nadelen voor het landschap en de natuur verzet de IJsselmeervereniging zich daartegen tot aan de Raad van State.

Dilemma's en keuzes

SCHEEPVAART EN HAVENS

1. Vaargeulen, sluizen en havens moeten worden uitgebreid of nieuw aangelegd als er behoefte is vanwege schaalvergroting in de scheepvaart en havenontwikkeling.

Door landschappelijke inpassing en mitigerende natuurmaatregelen worden de negatieve effecten verminderd.

2. Landschap en natuur van het IJsselmeer zijn al zó aangetast, dat verdere aantastingen moeten worden voorkomen.

Hierdoor is er geen ruimte voor nieuwe of grotere havens. Vaargeulverdieping in het IJsselmeer heeft te veel risico voor de zoetwatervoorziening.

Onze keuze

RECREATIE EN TOERISME

Jezelf hervinden, jezelf herscheppen: dat is wat het woord “recreatie” oorspronkelijk betekent. Hoe belangrijk groen en blauw voor de gezondheid van de mens zijn, heeft de coronapandemie ons wel geleerd. Wetenschappelijk is aangetoond dat de nabijheid van groene en/of blauwe natuur van groot belang is voor de volksgezondheid.

Openheid gebied

De openheid van het grote water is vanaf het begin, 50 jaar geleden, hét speerpunt voor de IJsselmeervereniging geweest. In de onlangs uitgekomen recreatienota van de Gebiedsagenda 2050 wordt de waarde daarvan zeker erkend. In het toekomstbeeld wordt het zicht op het water en de verbinding met het achterland genoemd als belangrijk element. Voor de ontwikkeling ervan wordt echter vooral veel verwacht van de initiatieven van de recreatiesector zelf.

De verdere verstedelijking betekent meer behoefte aan recreatieve mogelijkheden in de directe omgeving voor de bewoners zoals strandjes, zwemwater en mogelijkheden voor kleine vaartuigen, zoals kano's, surfplanken en kleine zeilbootjes. Maar ook het internationaal toerisme wordt genoemd.

Recreatie en toerisme kennen vele vormen. Van rustig genieten van de open ruimte en het water tot schadelijke activiteiten, zoals snelle of grote motorboten.

Reguleren is niet geliefd en lang niet altijd effectief. Andere vormen van geleiden zijn in zo'n groot open gebied lang niet altijd mogelijk. Toch zullen de meest kwetsbare gebieden ontzien moeten worden bijvoorbeeld bij oeverrecreatie door een goede inrichting. Ook de recreatieve vaart kan schadelijke effecten hebben. Alleen al door de grote aantallen. Daarbij zijn er vormen, zoals kitesurfen, die door hun aard negatieve effecten hebben en daarom nu al gereguleerd zijn.

In tegenstelling tot de verwachtingen is de druk van de watersport in het IJsselmeergebied afgenomen. Zo was in 1960 het aantal ligplaatsen voor recreatievaartuigen in en rond het IJsselmeer zo'n 5000. Dat aantal is aanvankelijk toegenomen tot 35.000 in 2005 en de verwachting was een stijging tot 40.000 in 2030 en 50.000 in 2050.

KWETSBARE GEBIEDEN MOETEN WORDEN ONTZIEN DOOR EEN GOEDE INRICHTING VAN HET GEBIED

Dalende trend

In werkelijkheid volgde een dalende trend naar 29.000 in 2017. Ook daalde het aantal bootovernachtingen vanaf 2013, evenals het aantal sluispassages. Bezettingsgraden van havens namen af tot onder de 85%, wachtlijsten liepen leeg. Oorzaken waren de vergrijzing, veranderd vakantiegedrag, jongeren met andere behoeften (goedkope vliegvakanties, geen eigen boot) en de ontwikkeling van de kleine watersport. De coronapandemie heeft voor een trendbreuk gezorgd. Dat is te zien in een stijgende botenverkoop en meer verhuur van ligplaatsen, maar het is onzeker of deze doorzet.

Voorlopig neemt de druk van de watersport op het gebied af. Ook wordt er minder gebruik gemaakt van de jachthavens. Dat is wel een punt van zorg, want halflege of zelfs failliete jachthavens zijn geen reclame voor het gebied. Dit betreft de grote watersport en de bruine vloot. Door corona kan hier weer verandering in komen. Het is dus afwachten, maar zeker is dat er voorlopig voldoende voorzieningen zijn. Wel kunnen we ervan uitgaan dat de kleine watersport, in het bijzonder nieuwe vormen van watersport, verder zal groeien en het is van belang hiervoor gebieden aan te wijzen, zodanig dat dit niet ten koste gaat van de natuurontwikkeling en van de natuurbeleving.

Internationaal toerisme is ook een factor en gaat gepaard met negatieve effecten door de soms grote hoeveelheden mensen 'het Giethoorn-effect' en de wijze van transport, zoals met grote cruiseschepen. Voor die schepen zijn dan grote aanlegplaatsen en mogelijk zelfs grotere sluisen en vaargeulen nodig. Iets anders is de Bruine Vloot, die naast een recreatieve en toeristische functie varende erfgoed in stand houden.

Rondje IJsselmeer

De eerste gouden regel van Palmboom. Ook kleinere rondes daarbinnen met verbindingen over het water. De verschillende trajecten hebben een eigen karakter: van stedelijke dynamiek tot rust en ruimte, van 'boulevard' tot 'natuurpad'. Fietsers, wandelaars, skaters en automobilisten zitten elkaar echter nogal eens in de weg. Het scheiden van de verschillende vervoersmiddelen kost ook extra ruimte in de vaak kwetsbare, voor de natuur bedoelde vooroevers.

Waterplanten

Door de verbeterde waterkwaliteit is er een grote toename van waterplanten, met name van het fonteinkruid in het Markermeer en de Randmeren. Dit blijft hangen in schroeven en motoren; de watersport heeft daar veel last van. Het is een mogelijke oorzaak van de teruggang daarvan. Er wordt gemaaid, maar dan vooral op de vaarwegen. Veel waterplanten zijn ook een gevolg van de grote hoeveelheden voedsel in de bodem. Maaien en afvoeren zorgt dan voor het 'uitmijnen' van dat teveel aan voedsel en fosfaat in de bodem. De belangen van de watersport vragen om het vrijhouden van belangrijke vaarroutes met betoning. Geef steeds duidelijk aan waar de waterplanten zijn, zoals nu in de app 'varen zonder waterplanten'.

Kan aangekocht worden

Dilemma's en keuzes

RECREATIE EN TOERISME

- 1. Recreatie en toerisme wordt aan de markt overgelaten, ondernemers en initiatiefnemers op recreatief en toeristisch gebied worden gefaciliteerd voor zover dat niet in strijd is met Natura 2000.**
- 2. Geleiding en desnoods regulering zorgt voor beperking van de recreatie en het toerisme in de meest kwetsbare gebieden, zowel van de oevers als van het open water. Het gebruik van milieu- en natuuronvriendelijke vaartuigen, zoals snelle of grote motorboten, wordt beperkt. Dit heeft ook positieve effecten op het realiseren van de Natura 2000-doelen van het gebied.**

WATERPLANTEN

- 1. Bestrijd de waterplanten, zodat waterrecreanten overal kunnen blijven varen.**
- 2. Omarm het fonteinkruid zoals de aquatisch ecologen voorstellen en blijf maaien en afvoeren, vooral in de vaarroutes voor de watersport. Geef de slecht bevaarbare gebieden goed aan.**

Onze keuze ↗

↖
Onze keuze

VER- BETEREN DYNAMIEK

geleiding voor beperking
van recreatie en toerisme in de
meest kwetsbare gebieden

**veerkrachtig
ecosysteem** *mooi en
robuust*

STERK VERBETERDE WATERKWALITEIT

**Geen zonne-atollen
op het water**

*geen eilanden in het
Ysselmeergebied*

**natuurlijk
peil**

behoud zoet
water voorraad

**juridische status voor
bescherming landschap**
op basis van de gouden regels
van Palmboom

OPEN

**geen industriële
zandwinning voor
beton- en metselzand**

HOUTRIBDIJK

behoud
van het
open
water

omarm het fonteinkruid en blijf
maaien en afvoeren
maar creëer een
veilige situatie
voor de
watersport

**GEEN RUIMTE VOOR
NIEUWE OF
GROTERE HAVENS**

**vismigratie-
voorzieningen**

in gebied met
dynamische
verstedelij-
king har-
de grens
tussen land
en water

*Onze keuzes
voor 2072*

1972 - 2022

IJsselmeervereniging